

Лілія Баран (Львів)

Авторські зміни в синтаксичній структурі тексту (на матеріалі повісті Івана Франка “Захар Беркут”)

Діалект чи самостійна мова?
Найпустіше в світі се питання.
Міліонам треба сього слова,
І гріхом усяке тут хитання...
Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестерпний слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

Іван Франко

Мова творів І. Франка, зокрема белетристики, неодноразово ставала окремим об'єктом дослідження. Звернення лінгвістів до цієї проблеми допомагає з'ясувати та осмислити внесок письменника в розвиток української літературної мови.

Дослідження художніх творів з мовного погляду було розпочате ще за життя І. Франка. Першою працею, в якій проаналізовано мову деяких поезій, була розвідка Б. Грінченка “Галицькі вірші” (1891). Тоді ж з'являється і низка інших статей, зокрема М. Школиченка, А. Кримського. Наступними вже ґрунтовнішими дослідженнями про мову І. Франка є праці С. Смаль-Стоцького, М. Сумцова, С. Єфремова, В. Сімовича.

У багатьох своїх працях дослідники-франкознавці торкаються проблеми редакторської роботи письменника над удосконаленням мови творів під час їх перевидання. Найпершими такими працями була розвідка Я. Гординського “Кулішеві переклади драм Шекспіра” (1928) та стаття автора, що підписався літерами П. К., “Язикові та стилістичні поправки Франка в тексті літературно-критичної студії “Темне царство” (1931). Редакторську роботу І. Франка над художніми творами, які готувалися до перевидання, пізніше досліджували Н. Корнієнко, І. Грицютенко, І. Ощипко та ін. Місце та роль І. Франка в історії розвитку української літературної мови висвітлили у своїх працях зокрема такі вчені, як Ф. Жилко, З. Франко, І. Білодід. Вагомий внесок у вивчення мови художніх творів І. Франка зробили М. Онишкевич, І. Ковалик, Я. Закревська, Т. Панько (досліджуючи лексику) та І. Петличний, І. Чередниченко (досліджуючи синтаксис). Сьогодні мовознавчу франкіану збагачують праці О. Сербенської, Л. Полюги, І. Ощипко, В. Грещука, М. Білоус, Л. Невідомської, І. Галенко та ін.

Відомо, що у своєму творчому розвитку письменник пройшов складний шлях, який був зумовлений важким суспільним становищем у Галичині. Як слушно заува-

жив франкознавець В. Сімович: "...при оцінці діяльності Франка ніколи не можна спускати з ока часу, в якому він виступав. Не можна не вважати людей та обставин, серед яких йому приходилося працювати. Не можна не брати під увагу тих думок, якими жила тоді українська суспільність Галичини. Не можна не звернути уваги на повітря, яким тоді дихало галицьке громадянство. Так сильно зрісся Франко з ґрунтом, на яким жив та держався, так зв'язаний він нерозривними нитками з цілим життям нашого народу в Галичині" [8: 18]. У той час, коли письменникові доводилося починати свою творчу діяльність, власне, у 70-ті роки XIX ст., не було в Галичині розвиненої української літературної мови, такої, як на Наддніпрянщині. На думку дослідниці Т. Панько, "коли Іван Франко вийшов на історичну арену розвитку української літератури й літературної мови, перед ним у всій її непривабливості постала складна мовна ситуація, яку він повинен був зрозуміти і розібратись у ній, щоб визначити свій творчий шлях, свою наукову і суспільно-естетичну, художню концепцію в усіх проблемах" [5: 7].

Ранні твори І. Франка написані так званим "язичієм", яке панувало тоді у Галичині. Далі, звернувшись до народної мови, він почав вживати діалектизми різних рівнів бойківського говору. У період розквіту свого таланту, а саме, в останнє десятиліття XIX ст. і на початку XX ст., І. Франко щодалі більше наближав мову своїх творів до літературної мови Наддніпрянщини, розуміючи, що національно свідомо інтелігенція Галичини та Східної України спільно повинна шукати шляхи становлення єдиної української літературної мови в Україні. Він писав: "...у Галичині, де друкують і писано довбезний ряд граматик... все-таки знання нашої народної мови дуже мале, ...язикове почуття у всіх, що пишуть і говорять нашою мовою, зовсім затемнене та затуплене. ...Та неважаючи на ті зусилля граматиків, можемо сказати, що наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробилася. Кожний, хто брався писати тою мовою... мусив зачинати від Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, мусив бачити, що тут, у мові тих письменників, лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців" [16: 13].

Уже 1890 року письменник перевидав свої прозові твори, в яких зробив різноманітні мовні виправлення, орієнтуючись на східноукраїнську літературно-мовну традицію.

Назвемо, зокрема, такі збірки з перевиданими малими прозовими творами, як: "Полуйка" (1899), "Сім казок" (1900), "Добрий заробок" (1902), "Панталаха" (1902), "Малий Мирон" (1903), "Маніпулянтка" (1904), "На лоні природи" (1905), "Батьківщина" (1911), "Рутенці" (1913). Прикладом ґрунтовної переробки творів великої прози є повісті "Захар Беркут" та "Воа constrictor", роман "Петрії і Довбушуки".

Часто сам автор у передмовах до окремих виправлених видань вказує на потребу мовних змін у тексті, враховуючи досягнення літературної мови. Такі вказівки маємо в передмові до другого доповненого видання збірки "З вершин і низин" (1893), до всіх перевидань поеми "Лис Микита", до повісті "Захар Беркут" (1902), до поеми

“Панські жарти” (1911), до літературно-критичної статті “Темне царство” (1914). У “Передньому слові” до перевиданої збірки “З вершин і низин” (1893) він писав: “... вибираючи свої давні вірші до оцеї збірки, я не вважав їх історико-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінючи “ніже титли, ніже тії коми”. Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, вироблення котрої до ступеня мови літературної за останніх 20 літ все ж таки значно посунулось наперед, може й не без моєї скромної підмоги” [14: 2].

І. Франко вносив правки у своїх творах на всіх мовних рівнях, а саме – на фонетичному, морфемно-словотвірному, лексичному, морфологічному, синтаксичному.

Дослідження мови художніх творів різних редакцій переконує, що письменник багато працював над удосконаленням синтаксичної структури текстів у плані наближення її до східноукраїнського взірця. Особливий інтерес становить дієслівне прийменникове та безприйменникове керування, оскільки вивчення синтаксичних потенцій дієслова дасть змогу зробити висновок про особливості функціонування синтаксичної варіантності в конкретний період розвитку української літературної мови, з'ясувати внесок митця у творення єдиної літературної мови.

Для аналізу пропонуємо порівняння двох авторських прижиттєвих видань твору “Захар Беркут” (перше видання якого вийшло 1883 року, а друге – 1902), а саме – авторські синтаксичні заміни у прийменниковому дієслівному керуванні.

У другій редакції повісті є два типи виправлень у дієслівному керуванні: одні спрямовані на поліпшення мови, а другі – на вироблення та вдосконалення індивідуального стилю автора. Щоб поліпшити мову, наблизити її до східноукраїнського варіанту, І. Франко замінював вузькодialeктні, архаїчні синтаксичні конструкції загальнонародними. Стилістичні ж виправлення стосуються різноманітних синонімічних замін: автор надавав перевагу одній формі замість іншої.

І. Розглянемо перший тип найважливіших виправлень у прийменниковому дієслівному керуванні.

1. а) І. Франко, перевидуючи “Захара Беркута”, замінював архаїчну конструкцію давального відмінка з прийменником *к* конструкцією родового відмінка з прийменником *до*. Наприклад:

“І хоч успокоював бегадира, то все таки просив его крикнути на войско, щоб покинуло шукати добичі і *спішило к виходові*” [10: 124].

“І хоч успокоював бегадира, то все таки просив його крикнути на військо, щоб покинуло шукати добичі і *спішило до виходу*” [13: 150].

У різних своїх звукових варіантах прийменник *к* з давальним відмінком широко вживався в староукраїнських грамотах, літописах, у мові народної творчості, у періодичній літературі Галичини, зрідка у художній літературі (наприклад, в “Енеїді” І. Котляревського). Конструкції з прийменником *к* були багатозначними, зокрема, вони могли виражати просторові відношення, часові відношення, відношення мети. У сучасній українській мові такий прийменник настільки втратив свої функції, що став архаїзмом. Інколи сучасні письменники у своїх творах вживають архаїчний

прийменник *к* для надання мовленню урочистого, піднесеного звучання, для відтворення колориту минулого тощо.

б) У першій редакції твору архаїчний прийменник *к* значно ширше вживав І. Франко у фонетично змодифікованій формі *ід*. У другій редакції автор послідовно замінив застарілу конструкцію давального відмінка з прийменником *ід* конструкцією родового відмінка з прийменником *до*. Наприклад:

"Товпами *тисли ся* люде, старі і молоді, за село, *ід* тухольській *тіснині*, за котрою так близько стояв страшний їх ворог" [10: 117].

"Сторонські молодці сей час *рушили* на противний бік долини *ід* *водопадові*, щоб поробити засіки в вивозі і не дати туди Монголам пройти" [10: 122].

"...збита громада Монголів під его проводом *кинула ся* бігцем і з голосним криком *ід* *остінкові*" [10: 104].

"...*знали* товариші наперед себе утікаючих Монголів у напрямі *ід* *лісови*" [10: 110].

"Купами *тисли ся* люди, старі й молоді, за село, *до* тухольської *тіснини*, за котрою так близько стояв страшний їх ворог" [13: 141].

"Сторонські молодці що духу *рушили* на горішний бік долини, *до* *водопаду*, щоб поробити засіки в вивозі і не дати туди Монголам пройти" [13: 148].

"...збита громада Монголів під його проводом *кинула ся* бігцем і з голосним криком *до* *остінка*" [13: 126].

"...*знали* товариші наперед себе втікаючих Монголів у напрямі *до* *ліса*" [13: 133].

Така архаїчна конструкція давального відмінка з прийменником *ід* була поширена в літературно-мовній практиці тогочасної галицької преси, в народній творчості, у говорах південно-західного наріччя, у мові творів західноукраїнських письменників, зокрема В. Стефаніка, М. Черемшини.

На основі поданих прикладів можна зробити висновок, що конструкції давального відмінка з прийменниками *ід*, *к* були звичайними синтаксичними одиницями в українській мові періоду ранньої творчості І. Франка. Те, що в творі "Захар Беркут" таких конструкцій порівняно небагато, є свідченням того, що їхнє вживання зумовлене не стилістично, а тогочасним розвитком української літературної мови в Галичині.

2. а) Автор майже послідовно замінює архаїчний прийменник *о* (*об*) прийменником *про*. Наприклад:

"Он, що ніколи не любив *говорити о* старій *вірі*, нині розговорив ся, і то з таким сердечним жаром, з яким говорив *хиба о* найблизших і найдорожших серцю *ділах*" [10: 146].

"Він, що ніколи не любив *говорити про* стару *віру*, нині розговорив ся, і то з таким сердечним жалюм, з яким говорив *хиба про* найблизші й найдорожші серцю *діла*" [13: 177].

"Вірний слуга великого Джінгісхана не міг швидше прибути до вашого табору, бо аж вчора *дізнав ся о* *поході* вашім, а дізнавши ся *прибув* зараз" [10: 89].

"Вірний слуга великого Джінгісхана не міг швидше прибути до вашого табору, бо аж учора *дізнав ся про* ваш *похід*, а дізнавши ся *прибув* зараз" [13: 107].

“Встань, усядь ту на лавці, покріпись, я маю з тобою *поговорити де об чім*” [10: 133].

“Устань, сядь ось тут на лавці, покріпись, я маю з тобою *поговорити де про що*” [13: 162].

– Не *об тім* діло, – сказав з усміхом боярин, – а *об тім*, що і без тої, як ти кажеш, зради ти можеш бути вільний, ще нині” [10: 134]

– Не *про то* тепер річ, – сказав з усміхом боярин, – а *про те*, що й без тої, як ти кажеш, зради ти можеш бути вільний, – ще сьогодні” [13: 162]

б) Архаїчну конструкцію з прийменником *о* письменник замінює конструкцією з прийменником *за*. Наприклад:

“Іди і *угризай ся* з тими смердами *о* нужденну *межу*, лиш сюди не вертай!” [10: 78].

– *О мене не бійся*” [10: 139].

“Іди і *угризай ся* з тими смердами *за* нужденну *межу*, лиш сюди не вертай!” [13: 94].

– *За мене не бійся*” [13: 168].

в) Конструкцію знахідного відмінка з архаїчним прийменником *о* замінює безприйменниковою конструкцією. Наприклад:

“Чималий гірській потік впадав од сходу до тої долини високим на півтора сажня водопадом, прориваючи собі дорогу поміж тісні, тверді скали... і гуркотячи ще кількома водопадами, поки *о чверть милі* понизше *не впав* до Опора” [10: 26].

“Чималий гірський потік впадав від сходу до тої долини високим на півтора сажня водопадом, прориваючи собі дорогу поміж тісні, тверді скали... і гуркотячи ще кількома водопадами, поки *чверть милі* понизше *не впав* до Опора” [13: 30].

“Замість обернути ся до свого народа, оддати ему его свободу і зробити з него живу, непобориму забору проти монгольського наїзду, он, поки Монголи руйнують его край, побіг до угорського короля, его *благаючи о поміч*” [10: 64].

“Замість обернути ся до свого народа, віддати йому його свободу і зробити з нього живу, непоборну забору проти монгольського наїзду, він, поки Монголи руйнують його край, побіг до угорського короля, у нього *благаючи помочи*” [13: 64].

г) Словосполучення, в якому залежне слово вжите в давальному відмінку з прийменником *о*, перетворює на безприйменникове із залежним компонентом у знахідному відмінку. Наприклад:

“Ми, боярине, *знали о тім* ще перед тижнем і знали про княжого післанця, виправленого в ті сторони, і про его вісти” [10: 63].

“І знов пішли они долі селом, гуторячи, озираючись на всі боки, любуючись одно одним, голосом, присутністю, одно для другого *забуваючи о всім* окружаючим, о батьках, *о громаді*” [10: 33].

“Тяжкі удари підкопали его добробит, нужда зломала его свобідну, потужну вдачу, і нині тільки неясні, давні спомини *нагадуют* правнукам *о щасливішій житю* предків” [10: 6].

“Ми, боярине, знали *се* ще перед тижнем, і знали про княжого післанця, виправленого в оті сторони, та про його вісти” [13: 76].

“І знов пішли вони в низ селом, гуторячи, озираючись на всі боки, любуючись одно одним, голосом, присутністю, одно для другого *забуваючи все* довкола, батьках, *громаду*” [13: 40].

“Тяжкі удари підкопали його добробит, нужда зломала його свобідну, здорову вдачу, і нині тільки неясні, давні спомини *нагадують* правнукам щасливіше *житє* предків” [13: 6].

г) Словосполучення, в якому залежне слово вжите в місцевому відмінку з прийменником *о*, перетворює на безприйменникове із залежним компонентом у родовому відмінку. Наприклад:

“І якій рад був он, коли я *попросив* его *о даровизну* земель в Тухольщині!” [10: 78].

“Правда, боярине, що ти *о тім не знаєш*?” [10: 64].

“Максим Беркут... заряджував з правдиво начальницькою уважливістю і повагою все, що до діла належало, *ні о чім не забуваючи...*” [10: 10].

“І який рад був він, коли я *попросив* у нього *даровизни* землі в Тухольщині!” [13: 94].

“Правда, боярине, що ти ще *не знав сього*?” [13: 77].

“Максим Беркут... заряджував з правдиво начальницькою уважливістю й повагою все, що належало до діла, *нічого не забуваючи...*” [13: 11].

Але в другій редакції твору “Захар Беркут” можна натрапити й на невиправлені конструкції з прийменником *о* (*об*), які, мабуть, можна пояснити тим, що автор поспіхом, ніколи не маючи часу, редагував, перевидаючи свої твори, і просто не зауважив, такої конструкції. Наприклад:

“Історики *ходить* передовсім *о вислідженє* правди, *о сконстатованє* фактів, між тим коли повістярь користуєсь тільки історичними фактами для своїх особних артистичних цілей...” [10: 3].

“Бідний хлопче, дармо я *старав ся о* твоє *увільненє*” [10: 156].

“Історики *ходить* передовсім *о вислідженє* правди, *о сконстатованє* фактів, натомість повістярь користуєть ся тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей...” [13: 3].

“Бідний хлопче, даремно я *старав ся о* твоє *увільненє*” [13: 190].

Інколи буває й навпаки: у першому виданні повісті вживаються, щоправда, дуже рідко, синтаксичні конструкції з прийменником *про*. Наприклад:

“Перед кількома літами зайшов он до громади на кули, *росповідуючи* страшні вісти *про Монголів*, про битву над Калкою...” [10: 67–68].

“Очи Максима блищали огнем щирої гордості і подиву, коли *говорив про* свого *батька*” [10: 28].

“Перед кількома літами зайшов він до громади на кули, *розповідуючи* страшні вісти *про Монголів*, про битву над Калкою...” [13: 81].

“Очи Максима блищали огнями гордості й подиву, коли *говорив про* свого *батька*” [13: 32].

В українській мові здавна відомі конструкції з прийменниками *о (об)*, *про* та *за*. Однак словосполучення з прийменником *о (об)* вживалися майже до кінця XIX ст. ширше, ніж конструкції з прийменником *про* чи *за*. Зокрема, як зазначає мовознавець І. Петличний, в універсалах Б. Хмельницького немає словосполучень з прийменником *про*, а лише – з *о*. Часто вживає їх у своєму творі літописець Самовидець [6: 355].

Конструкції з прийменниками *о (об)* виражали просторові відношення, а також причинові, об'єктні, часові та відношення мети. В історії розвитку української мови прийменник *о (об)* поступово віддавав свої функції іншим прийменникам-синонімам. У сучасній українській мові словосполучення з прийменником *о (об)* зберегло за собою єдину функцію виражати часові відношення.

3. Конструкцію родового відмінка з діалектним прийменником *помимо* І. Франко змінює на сполучення знахідного відмінка з прийменником *не вважаючи на*, властиве на той час для загальноукраїнської літературної мови. Наприклад:

“*Помимо* глибокої *старости* Захар Беркут був ще сильний і кремезний” [10: 42].

“Добуваючи послідних сил, ударили на Монголів, і *помимо* некорисної, згористої *місцевости*, котра сприяла Монголам, ще раз *змішали* їх, ще раз завдали їм велику страту” [10: 112].

“...Далі, заячі серця, далі за мною! – і нові роти *помимо* нового *граду* *каміння* *поперли* ся в вивіз” [10: 125].

“*Не вважаючи на* глибоку *старість* Захар Беркут був іще сильний і кремезний” [13: 50].

“Добуваючи остатніх сил ударили на Монголів, і *не вважаючи на* некорисну, згористу *місцевість*, що сприяла Монголам, ще раз *змішали* їх, ще раз завдали їм велику страту” [13: 136].

“...Далі, заячі серця, далі за мною! – і нові купи *невважаючи на* новий *град* *каміння* *поперли* ся в вивіз” [13: 151].

У сучасній українській літературній мові замість прийменників *помимо*, *невважаючи на*, що передавали допустові відношення, вживається прийменник *невважаючи на*.

4. Прийменник *близь* автор замінює прийменником *недалеко*: Наприклад:

“Аж *близь* *варту* Мирослава *дігнала* батька і сіпнула его за рукав” [10: 82].

“І он покликав двох Монголів, що *лежали* *близь* его *шатра*, і велів їм найти і припровадити до себе невольника Максима” [10: 130].

“Аж *недалеко* *варту* Мирослава *дігнала* батька й сіпнула його за рукав” [13: 99].

“І він покликав двох Монголів, що *лежали* *недалеко* його *шатра*, і велів їм найти і припровадити до себе невольника Максима” [13: 158].

Однак інколи в другій редакції повісті трапляються й не виправлені конструкції з прийменником *близь*. Наприклад:

“За селом Тухлею, туйже *близь* водопаду, стояла насеред поля величезна липа” [10: 40].

“За селом Тухлею, зараз же *близь* водопаду, стояла насеред поля величезна липа” [13: 48].

Прийменник *близь*, що передавав значення просторової близькості, в сучасній українській літературній мові витіснили нові прийменники, зокрема, *близько*, *недалеко*.

II. Розглянемо, для прикладу, другий тип виправлень у прийменниковому дієслівному керуванні.

1. І. Франко вживав синонімний прийменник *за* на місці прийменника *через*. Наприклад:

“Може *через пів години* *прибуде* з гір правдива повінь і живо наповнит цілу долину” [10: 167].

“*Через три дні* од нині *прийдут* наші люде, щоб розвалити твій дім і загладити навіть слід твого буття у нас” [10: 69].

“Може *за пів години* *прибуде* з гір правдива повінь і живо наповнить цілу долину” [13: 203].

“*За три дні* від нині *прийдуть* наші люди, щоб розвалити твій дім і загладити навіть сьлід твого буття у нас” [13: 83].

У староукраїнській мові прийменник *через* зі знахідним відмінком міг позначати проміжок часу, через який повторюється дія, та відрізок часу, протягом якого дія відбувається. Вживався з цими двома значеннями прийменник *через* і в мові попередників та сучасників І. Франка. Конструкція “прийменник *через* + знахідний відмінок іменника” на означення часу, протягом якого відбувається дія, в сучасній українській літературній мові не закріпилася і зникла, проте вживається на означення проміжку часу, через який повторюється дія. Паралельно використовується з тим же значенням конструкція “прийменник *за* + знахідний відмінок”, що походить, на думку Ю. Шевельова, із західноукраїнських говірок [17: 114].

На сьогодні в українській мові поширена тенденція вживати прийменник *за* у часових конструкціях замість прийменника *через* [1: 84].

2. Прийменник *круг* автор замінює прийменниками *довкола*, *край*. Наприклад:

“Нікто не смів сказати до него слово в тій страшній хвилі: всі *стояли круг* него, тремтячи, борикаючись з перемагаючою їх водою” [10: 173].

“*Стишилось круг* боярського дому, але се була страшна тиша” [10: 104].

“А она, мов ясочка, *припадала круг* него, слізми обливала его тяжкі пута, змивала з рук его засохлу кров” [10: 136].

“Нікто не смів обізвати ся до нього словом у тій страшній хвилі: всі *стояли довкола нього*, тремтячи, борикаючись з надсильним ворогом – водою” [13: 210–211].

“*Стишилось довкола* боярського дому, але се була страшна тиша” [13: 125].

“А вона, мов ясочка, *припадала край нього*, слізки обливала його тяжкі пута, змивала з рук його засохлу кров” [13: 165].

Проте в другій редакції твору “Захар Беркут” можна натрапити й на невиправлені словосполучення з прийменником *круг*. Наприклад:

“*Круг неї*, мов височезний паркан, *бовваніли* камінні стіни, по котрих пняли ся де-де пачоси зеленої ожини” [10: 27].

“*Круг неї*, мов височезний паркан, *бовваніли* кам'яні стіни, по яких пняли ся де-де пачоси зеленої ожини та корчі ліщини” [13: 31].

Конструкції з прийменниками *круг*, *довкола*, *край*, що виражали просторові відношення, збереглися і вживаються у сучасній українській літературній мові.

3. Замість прийменника місця *обіч* письменник вживає прийменники *біля*, *обік*. Наприклад:

“Максим поблід, *чуючи туй обіч себе* зловіщі крики і дізнавши ся од вартових з подрі, що они значат” [10: 108].

“А коли в ню попаде ся, то я *стану обіч него* і буду бороти ся разом з ним, до послідного скону, проти тебе, тату, і твоїх поганих союзників!” [10: 94].

“Максим поблід, *чуючи тут же біля себе* зловіщі крики і дізнавши ся від вартового з подрі, що вони значать” [13: 131].

“А коли в неї попаде ся, то я *стану обік нього* і буду бороти ся разом з ним, до остатнього скону, проти тебе, тату, і твоїх поганих союзників!” [13: 114].

Іноколи автор у другій редакції повісті не змінює прийменник *обіч*. Наприклад:

“*Обіч Тугара йшла* донька его, Мирослава” [10: 11].

“*Обіч Тугара йшла* донька його, Мирослава” [13: 11].

У сучасній українській літературній мові прийменники *обіч*, *обік*, *біля*, зберігаючи своє просторове значення, створюють один синонімний ряд.

4. Прийменник *здля* І. Франко замінює синонімним прийменником *для*. Наприклад:

“Нехай і так, що нещасливі ми – а чи *здля* того мусимо бути зрадниками свого краю?” [10: 81].

“Нехай і так, що нещасливі ми – а чи *для* того мусимо бути зрадниками свого краю?” [13: 98].

У староукраїнській мові конструкція родового відмінка з прийменниками *для*, *здля* широко використовувалася насамперед для означення мети дії, а також – причини дії. Однак у сучасній українській літературній мові конструкції в значенні причини дії, які вживаються в І. Франка (як бачимо з прикладу), занепали.

5. Замість прийменника *після* письменник вживає прийменники *по*. Наприклад:

“Немов з пекла несли ся з долини дивні голоси... зойки мордованих старців, жінок і дітей, вязаних і ведених в неволю мужчин, рик скотини і грохіт валячих ся будинків, а *після того* величезні водопади іскор, мов рої золотистих комах, *збивали ся аж під небо*” [10: 79].

“Немов з пекла несли ся з долини дивні голоси... зойки мордованих старців, жінок і дітей, вязаних і ведених у неволю мужчин, рик скотини і хруськіт будин-

ків, що перепалені валили ся до долу, а *по тім* величезні водопади іскор, мов рої золотистих комах, *збивали ся аж під небо*" [13: 95].

Конструкція "прийменник *по* + місцевий відмінок іменника" на означення явища, дії, після яких щось відбувається, широко використовувалася в староукраїнській мові. Однак у сучасній українській літературній мові замість такого словосполучення частіше вживається конструкція "*після* + родовий відмінок іменника".

6. Прийменник *до* І. Франко замінює прийменником *для*. Наприклад:

"...они не тільки дали ему на провідника першого легиня на всю тухольську верховину, Максима Беркута..., але крім того *вирядили* з власної волі одділ легинів з луками і ратищами *до помочи* зібраним боярам" [10: 9].

"...вони не тільки дали йому на провідника першого удалця на всю тухольську верховину, Максима Беркута..., але крім того *вирядили* з власної волі відділ пасемців з луками й ратищами *для помочи* зібраним боярам" [13: 10].

У старій українській мові сполучення прийменника *до* з родовим відмінком часто вживалися на означення мети дії. У сучасній українській мові така конструкція для вираження мети трапляється рідко, натомість, як зазначає Ю. Шевельов, "далеко звичайніша в цій функції конструкція східноукраїнського походження: прийменник *для* + родовий відмінок іменника" [17: 114].

Отже, своєю літературно-мовною практикою І. Франко зробив вагомий внесок у розвиток єдиної української літературної мови. Можна погодитися зі словами І. Огієнка, що "з часом Франкова мова стала таки найкращою в Галичині, чому його твори знаходили й знаходять широкого читача і в Україні Наддніпрянській" [3: 276].

Література:

1. Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник. – Львів, 2005.
2. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. – Львів, 2006.
3. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 2004.
4. Ощипко І. Лінгвістичне зіставлення двох авторських видань повісті "Захар Беркут" // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
5. Панько Т. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. – Львів, 1992.
6. Петличний І. І. Франко в боротьбі за загальноукраїнський синтаксис літературної мови в Галичині // Іван Франко. Статті і матеріали: Збірник наукових праць. – Львів, 1956. – № 5.
7. Сімович В. З вершин і низин. Від редакції / Франкіана Василя Сімовича. – Львів, 2005.
8. Сімович В. Іван Франко / Франкіана Василя Сімовича. – Львів, 2005.
9. Статєєва В. Іван Франко – зачинатель загальноукраїнської полеміки про українську мову та літературу в кінці XIX ст. // Син народу, що вгору йде... Науковий збірник праць викладачів, аспірантів, студентів УжДУ, присвячений 140-річчю від дня народження І. Франка. – Ужгород, 1997.

10. Франко І. Захарь Беркуть. Образь громадского житя карпатской Руси въ XIII віці. – Львів: Накладомъ редакциі “Зорі”, 1883.
11. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка // Твори: В 20 томах. – К., 1955. – Т. VI.
12. Франко І. “Дух, наука, думка, воля...” // Дзвін, 2006. – № 8.
13. Франко І. Захар Беркут. Образ громадського житя карпатської Руси в XIII віці. – Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1902.
14. Франко І. З вершин і низин. – Львів, 1893.
15. Франко І. Літературна мова і діалекти // Твори: В 20 томах. – К., 1955. – Т. VII.
16. Франко І. Передмова. Лис Микита. – Львів, 1896.
17. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. – К., 2003.

Олена Труш (Львів)

Особливості синтаксису складного речення в науковому мовленні Івана Франка

З-поміж проблем, які ставлять перед собою дослідники історії української літературної мови, актуальним залишається вивчення процесу формування й розвитку її функціональних стилів. Донедавна увагу лінгвістів привертала мова переважно художніх творів, і тільки останнім часом об'єктом аналізу стають й інші стилі мови, зокрема науковий. У мовознавстві поширена думка, що науковий стиль української мови почав формуватися тільки на початку ХХ ст. При цьому випускають з уваги наукові праці П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, М. Драгоманова на Наддніпрянщині; активну діяльність Наукового товариства імені Шевченка у Львові, функціонування наукових видань: “Записок НТШ”, “Літературно-наукового вісника”, які відіграли неабияку роль у розбудові української наукової мови; а також науковий доробок І. Франка, який суттєво розширив функціональні межі української літературної мови у другій половині ХІХ ст. й заклав основи українського наукового мовлення.

Друга половина ХХ ст. характеризується значною увагою дослідників діяльності І. Франка як мовознавця в таких аспектах: з'ясування ролі митця у витворенні єдиної літературної мови для цілої України, участь І. Франка в мовних дискусіях другої половини ХІХ ст., погляди письменника на діалектну базу літературної мови, питання про принципи правопису, авторське редагування художнього тексту, аналіз мовлення персонажів, Франкове зацікавлення давніми пам'ятками української мови та ономастикою, його практика перекладу, аналіз мовної особистості Каменяря крізь призму комунікативної парадигми, його комунікативної поведінки, концептуальні засади Франкової риторики, питання соціолінгвістики у доробку І. Франка, символіка кольороназв у художньому тексті, поетика наукового тексту, сутність і мовні механізми Франкового текстотворення, витворення та застосування наукової